

2. Денищук О. Боротьба УПА проти німецьких окупантів. Хронологія подій у 2-х томах. Рівне, 2008. Т. 1. 448 с.
3. Забілий Р. Підготовка та забезпечення маршів і постоїв рейдуючих відділів УПА. *Український визвольний рух* / За ред. В'ятровича В. Л., 2006. Збірник 6. С. 170–184.
4. Ковальчук В. Скільки ж солдатів було в УПА? Секрети розкриває Клим Савур. URL: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2010/12/3/7410/>
5. Літопис УПА. Нова серія. Київ-Торонто, 2006. Т. 8. 1620 с.
6. Літопис УПА. Нова серія. Київ-Торонто, 2007. Т. 9. 912 с.
7. Руцький М. Вони виборювали волю України. Луцьк, 2009. 564 с.
8. Скорупський М. Туди, де бій за волю. К., 1992. 352 с.

УДК 94(477.82)+572.1

Кучинко Михайло (м. Луцьк)

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОХОДЖЕННЯ ЛЮДИНИ ТА ПЕРВІСНЕ ЗАСЕЛЕННЯ ВОЛИНИ

Питання походження людини хвилювало уми людства з глибокої давнини. Вже ранніх людей цікавило, хто вони і звідки взялися, але, не вміючи пояснити природний хід речей, вони вигадували різні легенди. Однак міфотворчості, попри фантастичність сюжету, люди виходили з реальних фактів. Вони помічали, яку роль відіграють окремі особистості, тому в багатьох легендах фігурує людина-творець, напів бог, від якої багато що залежить. Наприклад, серед північноамериканських індіанців були поширені легенди про людину дивовижного походження, яка була послана до них, щоб розчистити їхні ріки, риболовні місця, навчити мирним ремеслам. В різних племенах її називали по-різному: Мічабоу, Чіабо, Гайавата, що означало – пророк, учитель [7, с. 3].

Як зауважували дослідники, багато легенд, спираються на реалії, що в інтерпретації оповідачів перетворювалися в фантастику. Так, ще в Стародавній Греції люди почали звертати увагу на незвично великі кістки, які виявляли в землі. Не вміючи пояснити їх справжнє походження, ці кістки вважали останками гігантів – перших людей, яких створили боги і поселили на Землі. За легендою ці велетні повстали проти своїх творців, але були знищені ними. На їх місце боги поселили сучасних людей, які вже не повставали проти них [4, с. 7–11].

Впродовж тривалого часу легенди про створення людини були єдиним джерелом уявлень про антропогенез як процес. Щоб змінити цю ситуацію потрібні були відповідні джерела і новий підхід до їх інтерпретації. Процес підготовки наукових узагальнень хоч і повільно, але невмолимо, проходив уже в античні часи. Так, за правління римського імператора Октавіана Августа (63 рік до н.е. – 14 рік н.е.) вважали, що знайдені в землі гігантські кістки викопних істот належать не людям, а вимерлим тваринам. Історик Гай Светоній писав, що імператор створив при своєму розкішному палаці на острові Капрі перший у світі „палеонтологічний музей”, в якому були зібрані для огляду кістки незвичайних тварин великих розмірів [1, с. 63]. Давньоримський філософ Лукрецій Кар (94–55 рр. до н.е.) у поемі „Про природу речей” виклав суму фактів і наукових уявлень про історію людства. Посуті ним була дана перша в історії хронологія розвитку людського суспільства. Він послідовно виділив золотий, мідний, бронзовий і залізний віки. Представники кожного з цих періодів зникли, залишивши по собі лише рештки жител, знаряддя праці та предмети побуту, (які археологи називають предметами матеріальної культури), а на зміну їм приходили зовсім нові за фізичним виглядом і культурою люди [9, с. 8].

Як в античні часи, так і в ранньому середньовіччі, люди нерідко викопували з землі кам'яні предмети з слідами обробки: сокири, вістря списів і стріл та інші знахідки, однак не розуміючи призначення знайдених речей, вважали їх „громовими стрілами”, які небесні сили посилали на голови непокірних! Однак в епоху Великих географічних відкриттів європейці побачили, що тубільне населення Америки і Африки такі кам'яні вироби, використовує в повсякденному житті. Звідси директор Ватиканського ботанічного саду Михайл Меркаті, ще в XVIII ст. дійшов висновку, що так звані „громові стріли” – це творіння рук людських [9, с. 9].

Значний вклад у вивчення антропогенезу зробив шведський натураліст Карл Лінней, який у своїй книзі „Система природи”, що вийшла в 1735 році, помістив в одному ряду людину й орангутанга. На його думку „розумна людина” і „лісова людина” мали спільного предка, але хто він, залишилось таємницею.

Ідею про спільного предка людини і мавпи сформулював французький еволюціоніст Жан Ламарк у виданій ним 1809 року книзі „Філософія зоології”. Він вважав, що поки людиноподібні мавпи жили в тропічному лісі вони харчувалися рослинною їжею, однак із зміною клімату їй ставало дедалі менше і окремі мавпи змушені були спуститись на землю. Внаслідок цього вони набули здатність прямоходіння, стали полювати. В них з’явилися початки мови саме в цей період вони стали всеїдними, що позитивно вплинуло на їхній розвиток. При цьому вчений вважав, що людиноподібні мавпи і мавпи, що залишилися на деревах, мали спільного предка.

В 1859 році вийшла книга Чарльза Дарвіна „Походження видів”, в якій він довів, що людина є частиною тваринного світу. Щоправда, в питанні переходу від тваринного стану до людського Дарвін залишався на позиціях трансформізму, уявляючи цей перехід як плавний процес.

Насправді ж, як вважають вчені, виникнення людини було не звичайною формою утворення нового біологічного виду, а якісним стрибком, котрий виразився у становленні людського суспільства. Розвиток органічної природи, частиною якої була й людина, включав як тривалий процес повільної еволюції, так і якісні зрушення, „стрибки”. Власне, в єдності еволюційного процесу і „стрибка” полягає вся складність розуміння процесу антропогенезу, яку не могли визнати еволюціоністи [9, с. 13–14, 21–22].

Проблема антропогенезу складна, і вимагає докладного розгляду. Об’єктивний підхід до її вирішення має не лише наукове, а й світоглядне значення. Єдині точки зору на цю проблему сьогодні немає, але більшість науковців вважає, що спільним предком людей та сучасних людиноподібних мавп є дріопітеки – викопні мавпи третинного періоду, які мешкали 20–15 млн. років тому, рештки яких знайдені на території Старого світу. Близько 14 млн. років тому від дріопітеків відокремилась перша гілка сучасних людиноподібних мавп – гібони, близько 11 млн. років тому – орангутанги, 7 млн. років тому – горили і шимпанзе, а близько 5 млн. років тому – австралопітеки [6, с. 74–75]. Отже, якщо люди становлять частини гілки гомінідів на дереві еволюції, то австралопітек – найбільш пізній із гомінідів, що передували людині.

Вперше останки представника цих істот у вигляді частини черепа дитини були виявлені 1925 року в південній Африці антропологом Раймондом Дартом, який і дав їй назву *Australopithecus* („південна мавпа”). Подальші знахідки дали підставу антропологам виділити принаймі два види австралопітеків за формою їх черепів: маленький, дуже „людський” череп *Australopithecus afrikanus* і великий, зовсім „мавп’ячий” з вигляду *Australopithecus robustus*. Ці істоти вже ходили на двох ногах, але не зовсім так, як люди. Знарядь праці ще не знали, користувались випадково піднятими з землі палками і каменями [3, с. 238–239]. Вчені по-різному трактують австралопітеків. Так, археолог Олексій Окладников зауважив, що за структурою лицьового і мізкового відділів черепа, форми і будові зубів австралопітек значно ближче стояв до людини, ніж дріопітек [9, с. 15], а Нора Молоні вважає його нашим предком, хоча й відрізняє від справжньої людини [8, с. 30].

Австралопітеки повинні були жити стадами, як сучасні горили і шимпанзе, притому навіть більшими і згуртованішими. Як і сучасні вищі мавпи, наші предки – австралопітеки – були суспільними тваринами. Як на мавп середнього розміру вони мали вже доволі великий мозок. Прогресивний розвиток головного мозку був обумовлений рядом причин, а саме: наземним (а не надеревним) способом існування, переходом до двоногого ходіння, вживанням м’ясної їжі і користуванням палками і каменями для полювання. Перехід мавпи до прямоходіння і визволення рук створили перші необхідні умови для зародження праці і суспільства. Вільна рука могла вдосконалюватись в майстерності. Завдяки тому, що голова наших предків піднялась вище над поверхнею землі, їх зір став охоплювати навколишній світ. Зрозуміло, що в умовах відкритих безлісних просторів австралопітеків повсюдно підстерігали небезпеки нападу з боку хижаків, тож саме відсутність гострих пазурів, міцних зубів,

достатньої фізичної сили примусило їх для самозахисту взяти до рук палку і кам'яне знаряддя. На думку деяких вчених, була ще одна причина, що сприяла прогресивному розвитку мозку – це стрес чи стресові ситуації, за яких проявляється захисна роль організму. Зокрема психолог Іван Бородин, провівши дослідження в цій галузі, дійшов висновку, що коли ліси стали відступати, первісна людина зіткнулася з небезпеками, до яких не завжди могла пристосуватися, і змушена була шукати способи самозахисту, боротися за своє життя. Постійні стресові ситуації, які стали нормою її життя, призвели до утворення в неї неспецифічного пристосування – інтелекту [9, с. 17].

Отже, в умовах прямоходіння удосконалювався не лише головний мозок, а й орієнтаційно-рухові процеси. Звільнені передні кінцівки використовувалися австралопітеками для маніпулювання різними предметами. Розвиток рухальних функцій розширив асоціативне уявлення про навколишній світ, а зміна умов навколишнього середовища привела до розвитку центральної нервової системи. Звідси – на прикладі африканського австралопітека можна простежити процес прогресивної еволюції вищих людиноподібних мавп.

Після австралопітеків настала епоха найдавнішої людини. Вчені вважають, що людина починається з праці. Саме трудова діяльність, ознаменувала якісний перехід цих істот від тваринного стану до ранньолюдського. Тому, очевидно, людиною можна вважати ту істоту, яка вже не могла існувати без виготовлення знарядь праці, для якої праця стала необхідністю. Тобто, першолюдина – це той фізичний тип, котрий неодноразово виявлявся в археологічних шарах із кількома знаряддями праці, здатний чисто фізіологічно виготовляти ці знаряддя та працювати за допомогою них [10, с. 42–43]. З огляду на сказане, на думку антропологів, першою справжньою людиною на земній кулі була так звана „людина вміла” – *Homo habilis*, котра з'явилася в південних і східних регіонах Африканського континенту близько 2 млн. років тому. Від маленької мозковитої істоти – ростом 120–140 см і вагою 40–50 кг, що жила в Африці водночас із австралопітеком, знайдено поки що не дуже багато, однак кості його стопи, як з'ясували анатоми, мають так званий подвійний амортизатор і, отже, хода цієї істоти була зовсім людська. Це свідчить, що перед нами один з перших представників людського роду [3, с. 241]. Вивчення останків *Homo habilis* дало підставу дослідникам заявляти, що в цих істот набагато більше спільного з людиною, ніж у австралопітека. Представники цього виду вміли розбивати і загострювати уламки каменю, щоб використовувати їх в якості знарядь праці. Найпростіші такі знаряддя були виявлені в тих же місцевостях, що й кістки *Homo habilis* [8, с. 31]. Тепер ми знаємо, що еволюція предків людини проходила в Африці. Наступною стадією антропогенезу був архантроп, який з'явився близько 1,9–1,6 мільйонів років тому та існував аж до 150–100 тисяч років тому. Він відомий під назвою *Homo erectus* („людина прямоходяча”). Представники цього виду були більше подібні до нас, хіба що відрізнялися міцнішою будовою тіла [6, с. 76]. Крім відмінностей у зовнішньому вигляді, між *Homo erectus* і *Homo habilis* були й інші, що суттєво різнили їх. Так, поруч з останками „людини прямоходячої”, тобто *Homo erectus*, були знайдені нові види кам'яних знарядь, найбільш характерними серед яких були так звані біфаси, чи двобічні кам'яні ручні рубила. Цей інструмент був трикутної форми уламок кременю, розміром в середньому 15–20 см і вагою 0,5–1 кг, ретельно оббитий з двох сторін, щоб мати різучі гострі краї. Цікаво, що біфас був знайдений і на ранньопалеолітичній стоянці біля села Липне (кол. Ківерцівського) Луцького району Волинської області [5, с. 29]. Вчені вважають, що *Homo erectus* навчився добувати вогонь і користуватись ним для обігріву і приготування їжі, а також для захисту від хижаків.

А ще „прямоходяча людина” робила таке, чого не робила до неї „вміла людина” – вона переміщувалась на великі відстані – від Африки аж до Південно-Східної Азії і Китаю [8, с. 31]. Незаперечним доказом цього є знахідки її останків. Так, рештки *Homo erectus* у вигляді частини черепа вперше було виявлено в 1891 році голландським натуралістом Еженом Дюбуа на індонезійському острові Ява. Це були останки людини – саме людини, а не мавполодини, як він вважав. В антропології ця вимерла людина отримала назву пітекантроп, тобто грецькою – „мавполодина”. Зауважимо, що назва цієї істоти є відповідною її усвідомленій діяльності [6, с. 76].

Після знахідки на Яві стали відкриття в китайських печерах Чжокоудянь неподалік від Пекіна кістяків синантропів – особливий форми того ж виду, що й знахідка на Яві – людини

прямоходячої (*Homo erectus*). Судячи з кришки черепа у синантропів був дуже добре розвинутий мізковий купол, хоча валики над очима залишалися майже мавп'ячі. Синантропи вміли виготовляти знаряддя праці, жили невеликими ордами [3, с. 324]. Новою важливою рисою життя архантропів стало заселення ними печер, а також поширення легких жител [10, с. 45].

Отже, з точки зору антропогенезу, подальший розвиток людини мав місце не лише в Африці, де проходив процес перетворення третинної антропоїдної мавпи в найдавнішу людину, а й в Азії, а також на півдні Європи, зокрема, в Іспанії та Франції [2, с. 7; 6, с. 76]. З цього погляду цікавим для нас є факт фіксації, поблизу поліського села Ростань у Волинській області слідів пітекантропа, датованих 300-200 тисячами років. Це дало підставу професору Олександру Чернишу зробити припущення, що процес заселення Волині розпочався в період раннього (нижнього) палеоліту ще в ашельський час з появою „прямоходячої людини” в Східній Європі [5, с. 26].

Дослідження останків *Homo erectus* показали, що рука синантропа змінювалась у своєму розвитку і все більше й більше нагадувала людську. Трудова діяльність сприяла розвитку мозку. Особливо інтенсивно збільшувались нижньотімненні його частини, з якими пов'язується розвиток вищих пізнавальних функцій. Та й за розмірами мозок людей відрізнявся від мозку антропоїдів, причому кількісне накопичення мозкової маси відбивалося на якісній її перебудові [9, с. 22–23]. Удосконалювалась фізична сила та інтелект людей. Нащадки антропоїдних мавп, чи „мавп, що взяли палки” тому й виділись із тваринного світу, що стали свідомо виробляти знаряддя праці та користуватись ними.

Проїшли тисячоліття. З точки зору археологів, ашельську пору замінила мустьєрська (від назви стоянки Мустьє в Франції), на яку й припадає поява та існування нового типу людини – неандертальців. На думку вчених, неандертальці були прямими нащадками найдавніших гомінідів [9, с. 36]. Вони з'явилися на Землі близько 150-100 тисяч років тому і проіснували орієнтовно до 40-35 тисяч років тому, змінивши архантропів і започаткувавши еру палеоантропів [6, с. 77]. В науці цей тип людини названий *Homo neanderthalensis* („неандертальська людина”). Таку назву він отримав від місцевості Неандер поблизу міста Дюссельдорф (Німеччина), де вперше було виявлено його останки. Нині вони знайдені в Азії, Східній Африці, Середземномор'ї і Криму. Вивчення решток неандертальців показало, що, хоча вони і були безпосередніми нащадками пітекантропів і синантропів, проте відрізнялися від них досконалішою будовою тіла та інтелектом. Це була людина міцної статури з важкою нижньою щелепою. Його зріст був такий, як і в сучасної людини, а об'єм мозку досягав 1350 кубічних сантиметрів, на 350 куб. см більше ніж у архантропа. Щоправда, як зауважує біолог професор Віктор Дольник, чим той об'єм був заповнений, ми не знаємо [2, с. 7].

Аналіз останків неандертальців показав, що вони не були однорідною групою гомінідів і демонструють широку варіабельність. Виходячи з цього вчені виділили окремі групи неандертальців. Деякі з таких груп опинилися в тупикових ситуаціях, розвиток їх припинився з причин замкнутості прагромади, інші вимирали в умовах оледеніння, ще інші були асимільовані. Академік Олексій Окладніков зауважив, що за зовнішніми ознаками неандертальці були близькі до давніх гомінідів, але в низці знахідок з'явилась можливість простежити явні риси схожості їх з *Homo Sapiens*. Разом з тим, схожість неандертальців з мавполюдьми давала багатьом антропологам привід для сумнівів [9, с. 36]. З приводу цього є різні думки, гадаємо, однак, що найбільш вірогідною є думка українського археолога професора Миколи Чмихова, котрий вважав, що серед неандертальців існували дві основні групи: так званих „класичних”, розвиток яких припинився, і „прогресивних” або „сапієнтних” (грецькою – „розумних”), котрі більше нагадували сучасну людину. Вчений був переконаний, що після „сапієнтних” неандертальців одразу ж з'явилась людина сучасного фізичного типу [10, с. 46].

Збільшення кількості знахідок дозволило вченим зробити висновок, що люди неандертального типу населяли не лише Європу, а й широко розповсюдились в епоху нижнього палеоліту, на значних просторах Старого Світу. Чеський антрополог Алеш Грдлічка 1927 року обґрунтував предковість неандертальців відносно неоантропів. Пізніше ці дослідження стали ґрунтом для стадіальної концепції розвитку людини, що широко

застосовується як в історичній науці, так і в загальній освіті. На основі палеоантропологічних, археологічних, геологічних і палеозоологічних даних вчений зробив висновок, що людство в своєму розвитку пройшло неандертальську фазу. Він першим довів, що викопний *Homo Sapiens* був безпосереднім нащадком *Homo neandertalensis*. Його висновки були підкріплені серією наступних відкриттів [9, с. 36].

В цей час, крім традиційного ручного рубила, з'явилися і нові знаряддя праці, гостроконечник, що використовувався в ролі ножа, а згодом і вістря списа, і був чоловічим знаряддям та скребло – для очищення шкір вбитих тварин і було жіночим знаряддям. Застосовували також дерев'яні списи з обпаленим для міцності гострим кінцем. На Волині стоянки мустьєрського часу відомі в с. Липне (кол. Ківерцівського) Луцького району, с. Жорнів на Рівненщині та в с. Грядки на Дубнівщині, де були знайдені такі знаряддя праці. Вони можуть свідчити про існування статевого поділу праці в неандертальському суспільстві. Знахідки свідчать, що неандертальці займалися збиранням дикоростучих плодів, грибів, ягід, а як м'ясу їжу використовували трупи загиблих тварин, в тому числі й таких як мамонт і носоріг. Ці люди вже споруджували житла, які обігрівали вогнем. А поховання свідчать про рівень духовної культури цих людей.

Наступною ланкою в ланцюгу антропогенезу, як вважають вчені, була людина сучасного фізичного типу – *Homo Sapiens* („людина розумна“), якою відкривається ера неоантропів. Дані археології та антропології, які є в розпорядженні науковців, переконливо свідчать, що поява людини розумної є результатом тривалого еволюційного розвитку. При цьому слід зауважити, що процес перетворення первісних людей в людей, об'єднаних в родові громади, проходив на широких просторах Афроєвразії, не зачеплених льодовиком. Нова гілка розумних людей з'явилася близько 40 тисяч років тому в час верхнього (пізнього) палеоліту, який археологи датують від 40 до 10 тисяч років тому. Нині більшість дослідників давньої історії вважає, що люди верхнього палеоліту *Homo Sapiens* походять від ранньопалеолітичних „прогресивних“ неандертальців, про що вже згадувалось вище.

Антропологи виділяють два основні типи людини розумної, а саме кроманьйонців (за назвою печери Кроманьйон у Франції, де вперше було виявлено рештки цього типу людей) та грімальдійців (за назвою грота в Італії). Ці типи помітно різняться зростом, будовою черепа і кістяка. Кроманьйонці, як це засвідчено розкопками, були міцної статури, високорослі, широкоплечі, відносно вилицюваті, з досить добре сформованим підборіддям. Що ж до грімальдійців, то вони були порівняно невисокого зросту (155–160 см.), з помітним прогнатизмом обличчя і відносною широконосістю. Отже, грімальдійці були, очевидно, тим типом *Homo Sapiens*, який з часом заселив землі Східного Середземномор'я, Єгипту і Месопотамії [6, с. 78].

Особливий інтерес викликають кроманьйонці. Як вважають антропологи, ранні кроманьйонці і пізні неандертальці протягом певного часу могли співіснувати, про що свідчать кісткові останки та знаряддя обох типів людей на півдні Європи. Зокрема, в печерній стоянці біля міста Сочі, поруч із знаряддями, характерними для неандертальців, знайдені останки людини сучасного типу [6, с. 77]. Чи не є це фактом переростання фізичного типу *Homo neanderthalensis* в *Homo Sapiens*? На думку академіка Олексія Окладнікова, наявність людських ознак у неандертальців, які населяли позальодовикові простори, свідчать про те, що процес перетворення неандертальців у сучасну людину проходив у сприятливих умовах клімату і природного середовища [9, с. 37].

Кроманьйонці населяли не лише південні райони Європи, а й північно-західні, в тому числі Волинь. Їхні стоянки виявлені, зокрема, в м. Луцьку, смт. Торчині, с. Новостав, Бужанка, Яревище та інші. Їх нараховується десятки. На всіх стоянках знайдені крем'яні знаряддя: ножі, вістря списів, скобелі, скрепки, свердла, рубила, частина з яких нині зберігається в фондах Музею археології Волинського національного університету імені Лесі Українки. А на стоянках в м. Кременець та с. Липа, які знаходяться на території історичної Волині, відкриті наземні житла, поблизу яких, крім кам'яних, знаходили і вироби з рогу та кістки: кайла, гарпуни, лоцила, шила, голки [5, с. 35].

Про фізичний, а особливо, розумовий розвиток кроманьйонців верхнього палеоліту свідчить подальше вдосконалення ними техніки обробки каменю. Як і раніше, знаряддя праці

виготовляли з кременю шляхом оббивки, а потім і ретушування. Люди нижнього палеоліту – пітекантроп, синантроп і навіть неандерталець – користувалися грубими і доволі-таки примітивними знаряддями праці. Вони ще не вміли ретушувати, тобто шляхом дрібних сколів загострювати свої знаряддя і закінчували роботу там, де людина верхнього палеоліту – кроманьйонець лише розпочинав її. Впродовж тисячоліть первісна людина вдосконалювала обробку каменю і при тому сама вдосконалювалась. Праця робила її кмітливішою і все більше й більше віддаляла від того дикуна, яким був її далекий предок. Можна з упевненістю сказати, що ці, оббиті вправною рукою людини крем'яні вироби, ніби ставлять крапку: тут закінчується палеонтологія і починається історія.

Таким в загальних рисах є складний процес виникнення і фізичного та розумового розвитку людини, яка, за відомим висловом давньогрецького мислителя Арістотеля, є вінцем природи. Нам залишається лише сказати, що всі якості сучасної людини, абсолютна більшість її фізичних і розумових можливостей є частиною її доісторичної спадщини, яка сформувалась упродовж останніх п'ятисот-шестисот тисяч років, що передували початку історичного періоду. Саме в цій довгій черзі тисячоліть ми повинні шукати відповіді на свої запитання про походження людини, її матеріальної культури, релігійних вірувань тощо. Це торкається й давньої історії Волині.

В контексті з'ясування антропогенезу необхідно бодай коротко зупинитись і на питанні про існування загадкових гігантських людей, кістки яких начебто траплялись в деяких місцевостях Європи. Чи існували такі люди в дійсності? На думку деяких вчених і, зокрема згадуваних нами біолога професора Віктора Дольника і археолога академіка Олексія Окладнікова такі істоти дійсно існували. Як свідчать знахідки їх останків, це були не люди, а великі антропоїдні мавпи, вищі примати, котрі перейшли до наземного способу існування у зв'язку із змінами клімату і умов навколишнього середовища. Як вважав Віктор Дольник такі гіганти жили в Східній Африці близько 3–1 млн. років тому. Це – декілька видів австралопітеків, так званих масивних австралопітеків, які були рослиноїдними. Вони були прямоходячими, але кам'яних виробів не використовували. Вимерли ще задовго до появи людини [2, с. 8].

Як показали археологічні розкопки, гігантські антропоїдні мавпи існували й на півдні Азії. Це були гігантопитеки, мегантропи, австралопітеки. В азіатських викопних людиноподібних мавп – гігантопітеків спостерігалось збільшення розмірів тіла. Це давало їм великі переваги в порівнянні з їхніми ворогами – хижакими в боротьбі за існування. Але в той же час їхній гігантизм і сила сприяли пасивному пристосуванню до зовнішніх умов, позбавляли можливості бути гнучкими, пластичними в умовах світу, що змінювався. В результаті вони загинули. На думку Олексія Окладнікова, дуже можливо, що до зникнення гігантопітеків, спричинилася поява на земній кулі людей. Озброєні штучно виготовленими знаряддями, більш згуртовані в своїх організованих, діях люди були сильніші за своїх противників, не дивлячись на величезні розміри і феноменальну силу останніх [9, с. 18].

Резюмуючи сказане вище, слід наголосити, що виникнення людини – це результат тисячолітніх і багаторазових спроб, а не проста лінія еволюції.

Джерела та література:

1. Гай Светоний Транквилл. Жизнь двенадцати цезарей. М.: Наука, 1966. 376с.
2. Дольник В. Люди с синими волосами и львы-великаны на гранитной тропе у берегов Большой реки, ведущей во тьму веков. *Приключения в каменном веке*. М.: РИД „Юго-Запад”, 1992. С. 3–8.
3. Цвахненко М. Ф., Корабельников В. А. Живое прошлое Земли. М.: Просвещение, 1987. 256 с.
4. Кун М. А. Легенди і міфи Стародавньої Греції. Тернопіль: АТ „Тарнекс”, 1993. 416 с.
5. Кучинко М. М., Кучинко З. М., Златогорський О. Є. Історія культури Волині давнього та середньовічного часу. Луцьк: Волинські старожитності, 2013. 228 с.
6. Кучинко М. М. Біблійно-церковна археологія. Луцьк: Надстир'я, 2014. 268 с.
7. Лонгфелло Генрі. Пісня про Гайавату. К.: Держ. вид-во художн. літератури, 1957. 214 с.

8. Молони Нора. Археология. М.: Росмэн, 1996. 160 с.
9. Окладников А. П., Окладникова Е. А. Заселение Земли человеком. М.: Педагогика, 1984. 112 с.
10. Чмихов М., Кравченко Н., Черняков І. Археологія та стародавня історія України. К.: Либідь, 1992. 376 с.

УДК 94(477.82)

Кучерепа Микола (м. Луцьк)

РОБОТА РЕДАКЦІЙНО-ВИДАВНИЧОЇ ГРУПИ «НАУКОВИЙ ЦЕНТР ІСТОРИЧНИХ СТУДІЙ ВОЛИНИ» У 1992–2021 РОКАХ З ПІДГОТОВКИ І ВИДАННЮ ЗАГАЛЬНОУКРАЇНСЬКИХ НАУКОВО-ДОКУМЕНТАЛЬНИХ ВИДАНЬ «РЕАБІЛІТОВАНІ ІСТОРІЄЮ» І «КНИГА СКОРБОТИ УКРАЇНИ»

1. Загальні відомості. В умовах національного відродження України, розбудови її державності надзвичайного значення набувають питання глибокого і всебічного дослідження історії українського народу, пов'язані з періодом становлення і функціонування тоталітарної системи, породжених нею негативних явищ. Непоправних втрат зазнав український народ під час Другої світової війни.

Завдяки ініціативі Національної академії наук України, Служби безпеки України, Всеукраїнської (теп. Національної) спілки краєзнавців та інших організацій і установ та підтримки її Президентом України (Указ від 13 серпня 2002 року № 713) у нашій державі проводиться робота щодо підготовки багатотомного історико-меморіального серіалу «Книга Скорботи України» та серії науково-документальних книг «Реабілітовані історією» (постанови Верховної Ради України від 11 вересня 1992 р. № 2256-ХІІ та Кабінету Міністрів України від 11 вересня 1992 р. № 530). Ці видання покликані служити відновленню історичної справедливості, ґрунтовному висвітленню трагічних подій в історії України.

Така робота проводиться і в нашій області. На виконання постанови Ради Міністрів Української РСР від 31 липня 1989 року № 201 «Про організацію роботи, матеріально-технічне і фінансове забезпечення підготовки та видання республіканської, обласних та Київської міської книг Пам'яті» виконком Волинської обласної ради прийняв 31 серпня 1989 року відповідне рішення про підготовку і видання обласної «Книги Пам'яті».

21 грудня 1992 року Волинська обласна державна адміністрація видала розпорядження «Про підготовку і випуск серії книг “Реабілітовані історією”», яким затвердила склад обласної редколегії і створила при ній редакційно-видавничу групу для вирішення практичних завдань щодо підготовки відповідних книг.

Підготовкою «Книг Пам'яті» і «Книг Скорботи України» у нашій області до 2006 року займалася робоча група під керівництвом нині покійного В. А. Наконечного. Нею було видано три томи «Книги Пам'яті України. Волинська область» (1995 р.) та перший том «Книги Скорботи України. Волинська область» (2006 р.).

З метою реалізації у Волинській області єдиної державної політики з питань увічнення пам'яті жертв воєн та політичних репресій, забезпечення належної підготовки і випуску тому «Волинська область» із науково-документального видання «Реабілітовані історією» та «Книги Пам'яті» і «Книги Скорботи України», голова обласної державної адміністрації видав 3 травня 2006 р. розпорядження № 144 про утворення шляхом злиття двох робочих груп в єдину редакційно-видавничу групу під назвою «Науковий центр історичних студій Волині».

2. Реабілітовані історією. Видання «Реабілітовані історією» ставить за мету осмислити події, пов'язані з масовими незаконними репресіями, відновити історичну справедливість щодо сотень тисяч наших співвітчизників.

В області із 1993 року почалося вивчення раніше не доступних для дослідників документів і матеріалів Галузевого державного архіву Служби безпеки України, Архіву управління СБУ у Волинській області, Архіву управління МВС у Волинській області, Державного архіву Волинської області, Центрального державного архіву громадських об'єднань України та інших. Співробітники Редакційно-видавничої групи (далі: РВГ) вивчали